

КРИМІНАЛЬНЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ. ПИТАННЯ ВІДПОВІДНОСТІ КОНСТИТУЦІЇ ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА НОРМАМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА**CRIMINAL JURISDICTION IN UKRAINE. ISSUES OF COMPLIANCE OF THE CONSTITUTION AND NATIONAL LEGISLATION WITH THE STANDARDS OF INTERNATIONAL LAW****Коваленко В.Ф., старший викладач кафедри правознавства та фінансів***Полтавський інститут економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»***Лісний І.А., старший викладач кафедри правознавства та фінансів, аспірант***Полтавський інститут економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»***Товста С.П., старший викладач кафедри правознавства та фінансів***Полтавський інститут економіки і права Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»*

Стаття присвячена висвітленню однієї з актуальних на цей момент теоретико-методологічних проблем кримінального, конституційного та міжнародного права, щодо питання відповідності сучасного кримінального судочинства Конституції України та національного законодавства нормам міжнародного права.

Виявлено що сучасний Кримінальний процесуальний кодекс України, що був прийнятий у далекому 2012 році, ввів у обіг нову термінологію.

Це стосується раніше вживаних термінів: «кримінальний процес», «кримінальна справа», «принципи кримінального процесу» і заміни їх базовим визначенням – «кримінальне провадження». Здійснення правових реформ в Україні, які можна визначити як поступовий рух до демократичної та правової держави, робить питання боротьби зі злочинністю особливо важливим. У сучасних умовах для боротьби з цим негативним явищем впроваджується широка нормативно-правова база, в тому числі правові акти про співробітництво між державами. Міжнародне співробітництво у кримінальному судочинстві, зокрема щодо запобігання поширенню таких злочинів, як відмивання грошей, незаконний обіг зброї та наркоторгівля, може бути досягнуто лише завдяки скоординованим діям великої кількості політично, економічно, фінансово та культурно взаємопов'язаних держав, що, безсумнівно, призводить до позитивних результатів, тому доцільно розглянути відповідність національного законодавства нормам міжнародного права. Так як, низка конституційних, судових та процесуальних положень становлять сукупність принципів кримінального процесу, які безпосередньо впливають з нового Кримінального процесуального кодексу України

Сучасний аналіз дає підстави запропонувати реформацію системи загальних засад кримінального процесу на основі основних нормативних джерел, використовуючи методологію, яка широко застосовується в літературі: Конституція України, міжнародних нормативно-правових актах та інших основних нормативних джерелах.

Ключові слова: кримінально процесуальний кодекс, кримінальне судочинство, кримінальне провадження, загальні засади кримінального провадження, міжнародні стандарти.

The article is devoted to the coverage of one of the currently relevant theoretical and methodological problems of criminal, constitutional and international law, regarding the compliance of modern criminal justice with the Constitution of Ukraine and national legislation with the norms of international law.

It was revealed that the modern Criminal Procedure Code of Ukraine, which was adopted in 2012, introduced new terminology. This applies to the previously used terms: "criminal process", "criminal case", "principles of criminal process" and replacing them with the basic definition – "criminal proceedings". The implementation of legal reforms in Ukraine, which can be defined as a gradual movement towards a democratic and legal state, makes the issue of combating crime particularly important. In modern conditions, a broad legal framework is being implemented to combat this negative phenomenon, including legal acts on cooperation between states. International cooperation in criminal justice, particularly in preventing the proliferation of crimes such as money laundering, arms trafficking and drug trafficking, can only be achieved through the coordinated action of a large number of politically, economically, financially and culturally interconnected states, which undoubtedly leads to positive results, therefore it is advisable to consider the compliance of national legislation with the norms of international law.

Since a number of constitutional, judicial and procedural provisions constitute a set of principles of the criminal process, which directly follow from the new Criminal Procedure Code of Ukraine

Modern analysis gives reasons to propose reformation of the system of general principles of the criminal process based on the main normative sources, using the methodology that is widely used in the literature: the Constitution of Ukraine, international legal acts and other main normative sources.

Key words: criminal procedural code, criminal justice, criminal proceedings, general principles of criminal proceedings, international standards.

Стаття 129 (Особливі положення) Конституції України встановлює перелік основних засад судочинства [1]. Третина з них безпосередньо стосується лише кримінального судочинства (забезпечення доведеності вини, підтримання обвинувачення прокурором та право обвинуваченого на захист). Інші є основоположними для всіх видів судочинства. Зосередженість Конституції на кримінальному процесі підкреслює важливість регулювання важливої системи захисту прав і свобод людини.

Це підкреслює важливість регулювання ключових інститутів захисту прав і свобод людини на конституційному рівні.

У зв'язку з цим, окрім спеціальних положень, Конституція України передбачає, зокрема, що утвер-

дження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (ст. 3); що в Україні визнається і діє принцип верховенства права і що Конституція України має найвищу юридичну силу (ч. 1 ст. 8); що міжнародні договори є частиною національного законодавства України (ч. 1 ст. 9); що ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (ч. 1 ст. 19); що права і свободи людини і громадянина захищаються судом (ч. 1 ст. 19); міжнародні договори є частиною національного законодавства України (ст. 9(1)); ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством (ст. 19(1)); права і свободи людини є непорушними та невідчужуваними (ст. 21(2)) [1]. Права і свободи людини і громадянина, перелічені у статті 2 Конституції України,

є конституційною основою для застосування судами норм прямої дії, в тому числі у кримінальних справах, при вирішенні питань, що стосуються прав та законних інтересів особи. Положення статті 62 Конституції України визначають принцип презумпції невинуватості як засаду кримінального судочинства на конституційному рівні та підкріплюють його доктринальну концепцію самостійними елементами, згідно з якими «обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях», на чому слід наголосити окремо [6, с. 118].

Закон України «Про статус суддів і судоустрій» 2016 року закріплює і розвиває конституційні принципи. Крім того, їх перелік значно розширено за рахунок застосування міжнародно-правових стандартів, таких як право на судовий захист, право на компетентний суд, незалежність судів, розумний ступінь колегіальності та єдиноначальності у судочинстві, правова допомога при здійсненні права на справедливий суд, мова судочинства та виключне здійснення правосуддя судами (ст. 5-15 Закону) [3].

Таким чином, низка конституційних, судових та процесуальних положень становлять сукупність принципів кримінального процесу, які безпосередньо впливають з нового Кримінального процесуального кодексу України. Цей термін фактично замінив у Кримінальному процесуальному кодексі України терміни «кримінальне провадження», «кримінальна справа» тощо.

Особливістю КПК України є те, що в ньому закріплені лише ті принципи кримінального судочинства, які є важливими для цього виду правосуддя. Такий підхід характерний для більшості європейських кримінально-процесуальних законодавств.

Детальний аналіз нової термінології сучасного Кримінального процесуального кодексу України має стати предметом комплексного наукового дослідження з метою уникнення проблем у правозастосовчій практиці, пов'язаних з її неоднозначним розумінням. У зв'язку з нетривалим періодом впровадження нового КПК такі дослідження практично відсутні. Аналіз публікацій у ЗМІ та фахових виданнях дає підстави для висновку, що більшість позитивних критичних зауважень є суб'єктивними і мають розглядатися лише як позитивні прогнози їхніх авторів, оскільки не ґрунтуються на узагальненні правозастосовчої практики. З іншого боку, існує низка негативних оцінок інноваційних методик, наприклад, пропозиції щодо прийняття нових нормативно-правових актів, які б усунули прогалини у кримінальному провадженні.

Важливість такої позиції зумовлена тим, що під час підготовки остаточного варіанту проекту КПК України було відкинуто частину напрацювань попередньої робочої групи та недостатньо враховано положення офіційної концепції розвитку кримінального процесу та наукової доктрини. Як наслідок, запровадження процедур відновлення прав потерпілих та відшкодування матеріальної і моральної шкоди, об'єднання кримінального та цивільного/адміністративного судочинства, створення окремих судів у системі окружних судів для розгляду справ про особливо тяжкі злочини та деякі інші статті залишилися на запланованому рівні. Загалом, більшість положень формальної концепції, як видається, адекватно імплементовані в чинному Кримінально-процесуальному кодексі [5, с. 81].

Як було зазначено в коментарі до проекту Кримінального процесуального кодексу України.

«Необхідність реорганізації кримінального судочинства відповідно до принципів і цінностей міжнародного правосуддя зумовлена не лише практичною потребою запровадження таких заходів всередині держави, а й необхідністю виконання міжнародних зобов'язань України» [7, с. 96].

Застосування міжнародних стандартів у національній моделі кримінального процесуального права, що існувала

до прийняття нового Основного Закону України, добре досліджено на рівні монографій та статей.

Імплементация міжнародних зобов'язань України призвела до закріплення загальних засад кримінального провадження у главі 2 ст. 22 Кодексу. У зв'язку з цим складається враження, що процесуальні норми, які регулюють кримінальне провадження, є обтяжливими через дублювання конституційних положень та специфічних положень кодексу. Задля чіткого регулювання було б краще, якби в новому законі були викладені лише норми міжнародного права та суто процесуальні принципи кримінального судочинства; при цьому слід враховувати, що принципи судоустрою, закріплені в Основному Законі України та передбачені в кодексі, існують в уніфікованому вигляді для всіх юрисдикцій. Передусім це стосується законності, поваги до людської гідності, публічності, прозорості та відкритості, а також верховенства права (пункти 1, 2, 4, 18 і 20 статті 7 Кримінально процесуального кодексу України) [2].

Слід зазначити, що рішення органів конституційного судочинства роблять важливий внесок у роз'яснення змісту конституційних норм і принципів. Достатньо процитувати правовий висновок Конституційного Суду України. Відповідно до нього, «верховенство права – це панування права в суспільстві. Верховенство права вимагає від держави застосування його у своїй правотворчій та правозастосовчій діяльності... Одним із проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством, а включає в себе й інші соціальні регулятори, насамперед моральні норми, звичаї та традиції» [4].

Проведений вище аналіз дає підстави запропонувати реформацію системи загальних засад кримінального процесу на основі основних нормативних джерел, використовуючи методологію, яка широко застосовується в літературі: Конституція України, міжнародних нормативно-правових актах та інших основних нормативних джерелах. Це дає підстави запропонувати створення системи принципів кримінального процесу. При цьому конституційні положення слугують основою, міжнародні стандарти акцентують увагу на їх імплементатії в національне законодавство, а галузеві принципи стосуються лише тих принципів, які не перетинаються з конституційними положеннями [5, с. 83].

Водночас слід визнати, що в юридичній практиці більш доцільним є повне роз'яснення та відтворення змісту основних процесуальних принципів, що містяться в процесуальних актах, які регулюють процедуру в кожній юрисдикції.

Існування досудових стадій у кримінальному процесі ускладнює гармонізацію цих розділів процесуальних кодексів. Слід також зазначити, що Кодекс адміністративного судочинства України використовує термін «засади судочинства» (стаття 7), тоді як Цивільний процесуальний кодекс та Господарський процесуальний кодекс України ґрунтуються на власній системі принципів судочинства [6, с. 124].

Ці обставини свідчать про необхідність подальшого етапу правової реформи для концептуального визначення створення системи правосуддя, заснованої на однакових принципах у всіх чотирьох юрисдикціях. Це можливо лише за умови підготовки відповідного проекту єдиним законодавчим центром.

Плюралістичний характер системи кримінального правосуддя зумовлює пропозицію зосередити загальні принципи правосуддя в судовому законодавстві, а до процесуального кодексу включити лише окремі види процедур, в даному контексті – принципи кримінального процесу.

Висновки. Таким чином на сьогодні існують вагомі підстави для висновку про передчасність і недоцільність запровадження в новому Кримінальному процесуальному

кодексі єдиного та уніфікованого визначення поняття «кримінальне провадження» на заміну таких звичних термінів, як «судове провадження», «кримінальний процес» та «кримінальні справи». Можна зробити висновок, що це були зроблено передчасно. Новизна такого понятійного апарату не зумовлена вимогами конституційних положень чи міжнародно-правових стандартів.

Водночас необхідно визнати, що українське кримінально-процесуальне право все ще перебуває на певному етапі розвитку системи захисту прав та інтересів особи, і нагально проаналізувати правозастосовну практику, виявити критичні прогалини та сформулювати пропозиції щодо вдосконалення кримінального судочинства відповідно до стандартів верховенства права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України. Прийнятий на 5-й сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. № 254к. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. (Зі змін та доп.).
2. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Голос України* від 19.05.2012 р. № 90–91. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
3. «Про судюстрій і статус суддів» Закон України редакція від 01.05.2016, підстава 889-19 URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2453-17>.
4. Рішення Конституційного Суду України від 2 листоп. 2004 р. № 15-рп/2004. Конституційний Суд України. Рішення. Висновки. 2004. відп. ред. П. Б. Євграфов. Київ: Юрінком Інтер, 2005. С. 314.
5. Корж В. Новий Кримінальний процесуальний кодекс України (проблеми впровадження в практичну діяльність). *Вісник прокуратури*. 2012. № 10(136). С. 79–87.
6. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: теорія, історія і практика: дис. доктора юрид. наук: 12.00.09 / Маляренко Василь Тимофійович. Харків.: Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого, 2004. 449 с.
7. Уварова О.О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика: монографія. Харків: «Друкарня МАДРИД», 2012. 196 с.